

I denne spalten presenteres tidligere publiserte artikler, mange av dem fra Tidsskriftet. Artiklene er utvalgt og blir introdusert av Ole Didrik Lærum.

Når byråkratene overtar

Olav Hilmar Iversen (1923–97) var en nestor i norsk medisin og en fargerik personlighet. Han etterfulgte Leiv Kreyberg (1896–1984) som professor i patologi ved Rikshospitalet i Oslo og var internasjonalt kjent for sin forskning på celle-deling og vekstregulering i tillegg til omfattende studier av celleforandringer ved kreftutvikling i huden. Dertil var han en dyktig skribent og deltok i samfunnsdebatten om medisinske og etiske problemstillinger. Ikke minst hadde han sans for humor, og som foreleser var han legendarisk.

Iversen hadde i lengre tid irritert seg over hvordan offentlige institusjoner og ikke minst helsevesenet ble utsatt for økende grad av byråkratisering. Så raskt skjedde denne utviklingen at han mente den skyldtes en infeksjon, der et eget «slow virus» spredte seg utover i samfunnet. Med Kjell Aukrust (1920–2002) som illustratør viste han hvordan denne sykdommen artet seg i praksis. For den videre samfunnsutviklingen var det avgjørende at man stilte diagnosen i tide, for ellers kunne det gå fryktelig galt. Denne artikkelen ble mye sitert og har vært trykt opp igjen flere ganger i årene siden.

Iversen var faglig aktiv helt til han døde plutselig av et hjerte-attakk julen 1997. Han skulle bare visst hvordan byråkratiseringen av samfunnet har utviklet seg siden og ikke minst den diskusjonen som nå pågår i forbindelse med organiseringen av Oslo universitetssykehus. Artikkelen er gjengitt med velvillig tillatelse fra hans sønn Jon Hilmar Iversen.

Ole Didrik Lærum
ole.larum@gades.uib.no

Ole Didrik Lærum (f. 1940) er professor (adj.) ved Københavns universitet og professor emeritus i patologi ved Gades institutt, Universitetet i Bergen.

Originalartikkelen

Iversen OH. Byråkratits. Pulsen 1977; 4: 1–4.

Byråkratits en «slow-virus» sykdom?

Olav Hilmar Iversen

Byråkratits er en smittsom sykdom som sannsynligvis er forårsaket av et langsomtvirkende virus (slow-virus) som er klart nevrotropt, dvs det angriper først og fremst sentralnervesystemet (hjernen). Navnet Byråkratits er avledet fra engelsk Bureaucratitis (from bur, person hard to shake off; eau, water; and crazy, insane or extremely enthusiastic). Sykdommen er meget smittsom og alle mellom 20 og 70 år er eller kan bli angrepet. I høy alder er det vanskelig å stille en sikker diagnose, idet symptomene på Byråkratits og det som man tidligere kalte senilitet (som de fleste nevropatologer nu anser enten å være Alzheimers sykdom eller alkoholisk hjernedegenerasjon) er meget like. Ofte er det ikke mulig å skille mellom de to.

Smittekildene er kontoransatte personer som allerede er angrepet, og smitten kan overføres ved telefonamtaler, skriv, komite- og utvalgsmøter, utredninger, innstillinger, planer, proposisjoner og meldinger til Storting og Parlament, og personlige konferanser, arbeidslunsjer, seminarer, kurs og tjenestereiser. Det er grunn til

å frykte at alle land har et stort byråkrati som smittekilde. Sykdommen har en viss likhet med munn- og klopsyke, som hos dyr angriper munnen og klovene. Byråkratits fører også til karakteristiske sykdommer i munn og hender, idet det er via taler og snakk, og skriving med framfoten, at sykdommen gir seg til kjenne.

Sykdommen har vært beskrevet helt fra Hippokrates' dager, og i de senere år har vi fått en rekke bøker som mer detaljert har behandlet sykdommen og dens symptomer. Disse er generelt kjent. Jeg minner om «Parkinsons lov», «Peter's Principle» og «Murphy's Law».

To hovedtrekk

Ifølge Parkinson har sykdommen to hovedtrekk:

- For den som er angrepet vil ethvert arbeide utvide seg inntil det fyller den fastsatte ukentlige arbeidstid.

En byråkrat som har fått stol og skrivebord, vil klare å utfylle kontortiden fra ni til fire

uten vanskelighet, og uten hensyn til hva han/hun virkelig har å gjøre. Viruset angriper hjernen på en slik måte at ingen oppgave er så liten at den ikke kan bli stor nok når lunchpauser og møter kommer til. Enhver sak kan utfylles med mange skriv og formularer, og mange kopier kan bli tatt av hvert skriv. Kopieringsmaskinen er derfor et sikkert diagnostisk tegn som viser at virus er i nærheten.

2. Det annet hovedtrekk ved sykdommen er, ifølge Parkinson, at enhver som lider av Byråkratits ønsker å bli sjef over minst to andre. På den måte brer smitten seg eksponentielt, dvs en byråkrat må ha to assister, dette blir til tre byråkrater, tre byråkrater blir ni byråkrater, osv, jevnfør stigningen i antall stillinger ved Rikshospitalets administrasjon de senere år.

Peter har også oppdaget at innenfor et slikt system tenderer enhver til å stige oppover i byråkratiet inntil han når det inkompetente nivå. På ethvert trinn hvor byråkraten er kompetent og dyktig, vil han nemlig utføre sitt arbeid brukbart og få gode atester.

Derved avanserer han til nye stillinger inntil han når opp til et nivå som han ikke lenger behersker, og der blir man så værende resten av sykdomstiden – stresset, deprimert, sur og ubruklig.

Figur 1 viser hvorledes Kjell Aukrust oppfatter en ordinær pasient i en god fase av sykdommen. Som man ser er byråkraten avbildet i sitt kontor, omgitt av en stor mengde papir. Sykdommen kan imidlertid av og til gå inn i en akutt krise, og Kjell Aukrust har også tegnet dette, vist i *figur 2*: Collage av en statsfunksjonær med alle rettigheter. Slike kriser kan lett føre til alkoholmisbruk, noe Aukrust har et åpent øye for.

En av sykdommens samfunnsmessige virkninger er beskrevet av Storm Pedersen i *figur 3*, hvor man ser en typisk situasjon i et samfunn preget av byråkratit. Hovedpoenget er at ingen henvendelser kommer til det riktige sted, nye skjemaer må fylles ut, og enhver forespørsel sendes videre til annen instans. Ingen tør eller vil ta ansvar.

Et annet vesentlig poeng ved sykdommen Byråkratit er at pasienten ikke lenger tør stole på sin egen avgjørelse, men må forlange at alle saker fremlegges i form av utfyltte skjemaer i minst seks eksemplarer. Slike skjemaer kan så sirkulere i papirhaugen, og Oslo kommune har en egen avdeling som tar seg av resirkulering av papir.

Et annet viktig symptom ligger i at når en komité av Byråkratispasienter skriver en innstilling, så er denne tykk og fyldig, men intetsigende. Selve *systemet* kunne jo bli ødelagt hvis man kom med radikale forslag!

Som når det gjelder alle andre sykdommer, har de som er angrepet av Byråkratit stiftet sin egen pasientforening, for å hevde sine rettigheter og for å bli fullt akseptert i samfunnet. Denne foreningen har allerede tusener av medlemmer, og har formulert en rekke slagord som bl.a. er publisert i *Time* i november 1976. En del av disse skal sitteres her:

«Nar en byråkrat gjør en fei!, og fortsetter å gjøre den, blir feilen regjeringens nye politikk».

«Man må alltid huske at frihet fra handling er det filosofiske grunnlag for ethvert skapende byråkrati».

«De virkelige byråkrater fremstår sjeldent åpenlyst, de ansetter andre til å gjøre arbeidet. Den som slik må gjøre arbeidet, kalles for *konsulent*».

«Ved å studere et problem lenge nok, vil det ofte forsvinne av seg selv». «Byråkrater forandrer aldri kursen, de bare justerer kompasset».

Papirtigrene belaster helsebudsjettet

En kan spørre seg om helsevesenet, som i de nordiske land stort sett er statsinstitusjoner, lider av Byråkratit. Etter mitt skjøn finnes det symptomer på byråkratit hos alle, vi sitter i komiteer, er på møter, produserer skriv. Jeg er selv sterkt angrepet, og skjelver i stemmen når jeg dikterer dette.

Helsevesenet selv er dessverre meget sterkt angrepet. Som eksempel kan jeg nevne at professor dr med Erik Kåss i *Aftenposten* 1/4-82 har en artikkel med overskriften «Papirtigrene belaster helsebudsjettet». Han påpeker der at den dårlige offentlige økonomi med krav om innsparinger, har ledet til at helsetjenesten er blitt en vare som kan kjøpes og selges. Dette har igjen ledet til at man har fatt en ny stand bestående av «helsegrosserer», og denne stand øker og øker med planleggingssjefer, fylkeshelse-sjefer, sykehussjefer, administrasjonssjefer, sjefsleger, og en vrimmel av konsulenter. Disse har naturligvis alle sine kontorer. Det regnes og kalkuleres, skjemaer lages, brev skrives, og i den administrative runddans dras også sykehusene og deres personale inn. Disse blir brikker som flyttes og helse-tjenesten blir dyrere og dyrere med økende antall administrative mellommenn.

Når det skal spares er det ingen som snakker om utgiftene til det administrative apparat. Tvert imot, innsparingene selv administreres med komiteer, og helseinstitusjonene må øke sin administrasjon for å finne ut hvor og hvorledes det skal spares. Alle grupper må sitte i møter, og timeverkene går. Den administrative del av helsevesenet har nå klart å bygge opp et administrasjonsapparat som driver seg selv uavhengig av de opprinnelige oppgaver.

Det foreslås nu også en sterk utbygning av den såkalte helsetjenesteforskning, som skal fortelle oss andre hvorledes ting bør gjøres, selv sagt av en administrasjon som selv ikke behøver å gjøre tingene. La oss slutte med å sitere: «Det skal bygges opp en stab av administrative forskere – nye papirtigre som lever av og for papirer, og som skal belaste den stadig mindre del av vårt helsebudsjett som gar direkte til helseoppgaver. Dette er i tråd med alt annet som gjøres, så jeg tviler ikke på at det blir iverk-satt».

Sperreballong

En av de farligste bivirkninger av byråkratit, er at den inspirerer til pseudologi. Det vil si at det administrative apparat blir seg selv nok; og fungerer som et system som bare har minimal relasjon til virkelighetens verden. Byråkratiet er ofte som de såkalte sperreballonger som vi så rundt London under siste krig. De var store, voluminøse, høytflyvende, og deres kontakt med bakken besto av en forholdsvis tynn wire. Det for-

Figur 1. Pasient med byråkratit i rolig fase av sykdommen. Etter velvillig tillatelse fra Kjell Aukrust.

telles at en amerikansk soldat med hjemlengsel skal ha sagt til en kollega idet de sto og så på alle disse sperreballongene: «Why not cut these wires and let the island sink?». Av og til føler man det samme overfor byråkratiet.

Pseudologien fører da til at de som er ansatt i byråkratiet ikke lenger tenker på den funksjon de skal tjene, men bare på sine egne arbeidsplasser. Således ser vi f.eks. at lærerstandens representanter i Norge forlanger opprettholdelse av samtlige arbeidsplasser i skolen, til tross for at det er åpenbart for enhver at elevtallet vil synke drastisk. Slik er hele det offentlige fylt av «vested interest» og man ser administrative stillinger besatt med folk som ikke har noe kjennskap til de arbeidsplasser de skal administrere, folk som selv ikke forsker har høye tillitsverv i forskernes fagforening, osv. Politikerne sier ting som ikke stemmer med virkeligheten. I 1976 uttalte den daværende statsminister i Norge at han prinsipielt var av den mening at regjeringen bør være så liten som mulig. Omtrent samtidig opprettet han et nytt oljedepartement, som nu har langt over 100 stillinger.

Enkelte samfunnsforskere mener at bivirkningene av Byråkratit er ennu mer alvorlige. Således mener Hannah Arendt at Byråkratit faktisk øker farens for voldsbruk i samfunnet. Jeg siterer:

>>>

Figur 2. Byråkrat i krisje etter han ikke fikk en stilling han hadde søkt! Av Kjell Aukrust kalt: «Collage av en statsfunksjonær med alle rettigheter».

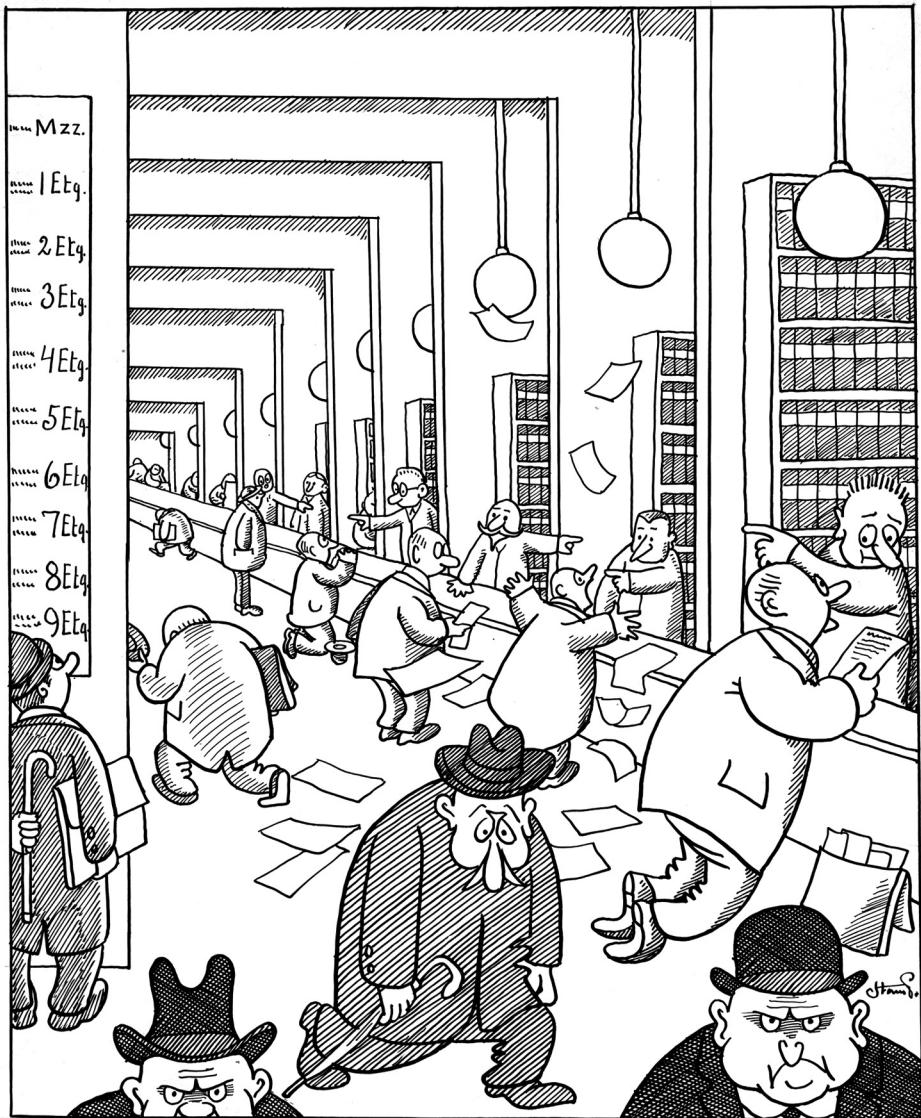
«Jo sterkere det offentlige liv blir byråkratisert, jo mer tiltrekende vil volden virke. I et fullt utviklet byråkrati er der ingen tilbake å diskutere med, ingen en kan legge frem sine klager for, ingen en kan øve press på. Byråkrati er den regjeringsform hvor alle er berøvet sin politiske frihet, sin makt til å handle; for Ingensstyre er et ikke-styre, og hvor alle er like makteløse, har vi et tyranni uten tyrann. Det avgjørende felstrekket for studentrevoltene over alt i verden er nettopp dette, at de vender seg mot det herskende byråkrati – Den prosessen som har forvandlet regjeringene til administrasjoner, eller statene til byråkratier, og som har ført til den katastrofale innskrumpningen av menigmanns område, har en lang og komplisert historie i moderne tid; og prosessen har vært sterkt økende gjennom de siste 100 år, hvor partibyråkratiene er kommet til.» (Vold i vår tid, Cappelans Forlag, Oslo) ..

Behandlingen vanskelig

Når det gjelder mulig behandling av sykdommen Byråkratitsis, er denne meget vanskelig. Noe få mennesker har immunaparat nok og civil courage nok til å ha antistoffer, men de fleste gir dessverre opp. Jack Anderson reiser rundt i Amerika og holder foredrag om behandling av Byråkratitsis. Noen av hans poenger er følgende:

1. Glem ikke at byråkratiet i seg selv er et gode, og at det er sykdommen Byråkratitsis vi må kjempe mot. Byråkrater er som hvite blodlegemer i samfunnsskroppen. Har vi for få, blir det nedsett motstandskraft; har vi for mange, er det leukemi. Byråkratiet bør være så lite som forsvarlig, og ha så lite makt som mulig.

2. Glem ikke hvem som er herre og hvem som er tjener. Alle byråkrater, enten de lider av Byråkratitsis eller ikke, har sin lønn

Figur 3. Bureauratiet breder seg... Man mener, at der er for meget Kontorius for Tiden. Gjengitt med tillatelse fra Storm P.-museet, København.

fra dine skattepenger eller den pris du betaler for deres tjenester. Det er derfor du som er herre, og byråkraten (funksjonæren) som er din tjener. Denne viktige sannhet må inn i utdannelsen av alt administrativt personell, også helsepersonell. Minister betyr tjener

3. Bekjemp anonymitet. I byråkratiet prøver man å pulverisere ansvar, skyve sakene over til andre, vente med å ta avgjørelse, nedsette komiteer og utvalg. Jo fler som deler ansvaret, dess mindre er risikoen for at en bestemt kan kritiseres. Hvis du derfor er plaget av byråkratiets makt og treghet, sa rett ditt angrep mot en person. De fleste byråkrater avskyrr å se sitt eget navn nevnt kritisk, og her kan enhver oppnå et fortrinn når man bekjemper byråkratitsis.

4. Bruk samme våpen som byråkratiet d v s bekjemp papir med papir. Har en byråkrat i en samtale lovet deg noe, så skriv straks et notat og send kopi, slik at vedkommende er

bundet til sitt løfte. Dette er uhyre viktig hvis f eks helseadministratoren er en maktsyk psykopat, som ofte sier noe i en konferanse og deretter gjør noe annet.

5. Ved klage, start nedenfra og arbeid deg oppover. Det lønner seg å starte med en saksbehandler på det laveste nivå, som har vist byråkratitsis. Skjerp så tonen etter hvert, og i mange saker blir det til sist nødvendig å gå helt til tops.

6. Hvis mulig, start vennlig og høflig. Byråkratits-pasienter er mennesker, akkurat som du og jeg. Det hender de kan bringes til fornuft med vennlighet og høflighet i starten, men dessverre er det ofte slik at man må gripe til skarpere lut etter hvert.

7. Husk forskjellen mellom skriv og muntlige utgydelser. Skriv er dokumenter som kan arkiveres. Ønsker du derfor virkelig å fortelle en Byråkratitsk byråkrat hva du mener om ham, så gjør det muntlig. >>>

8. Start straks, stå på krava, gi deg ikke.
9. Søk juridisk hjelp. Abraham Lincoln sa at regjeringen skulle være av, ved og for folket. Byråkratiet er nå av ved og for jurister og administratorer. En skogbrann stoppes ofte ved å tenne en motbrann, og i byråkratits-saker er det ofte nødvendig å ha juridisk hjelp.
10. Ta eventuelt til slutt kontakt med en politisk valgt representant. Politikere trenger velgere, og de vil derfor være interessert i å hjelpe deg hvis en sak låser seg.
11. Ha selvtillit og pågangsmot. Du er byråkratens herre, og selv om han eller hun

spiller sterkt, så banker det ofte et engstelig og usikkert hjerte bak det barske ytre. Gi derfor ikke opp.

12. Hvis vi ikke klarer å bekjempe byråkratits, vil vi dessverre også miste byråkratiet.

13. Til sist en advarsel, hva jeg her har sagt gjelder ikke for psykopater og profesjonelle klagere, som gjør mer skade enn gavn.

Helsearbeidere som er forferdet over hvorledes Byråkratits trenger frem i samfunnet, bør kanskje flette inn i sin aftenbønn det dikt som *Alexander Zinovjev* publiserer i sin bok «Den lyse fremtid» (Dreyers Forlag, 1980).

*Jeg sier: Hvis mulig, min Gud,
så oppfyll meg dette ønsket:
La meg ikke ta skade på min sjel ...
Ikke skjule ondskap bak gode miner,
ikke gi etter for byråkratiske lus,
men bekjempe dem som en mann.*)*

*) Jeg er klar over at dette dikt bryter med den norske lov om likestilling mellom kjønnene. Enhver som føler seg touchert, kan derfor utskifte det siste ord med *kvinne* hvis man kan få det til å rime.